

ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ВЧИТЕЛІВ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Яремак З.В.,

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри судочинства
Юридичного інституту*

В Україні, згідно з Конституцією, цінність людини, її права і свободи є головним пріоритетом в діяльності держави. Визначаючи нову політику щодо захисту прав особи, слід підкреслити, що у більшості випадків норми міжнародного права, які закріплюють права людини, стали частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9 Конституції України) [1]. До того ж, національне законодавство України розширило конституційно-правові форми звернення людини та громадянина за захистом власних прав і свобод (ст. 55 Конституції України), внаслідок чого особа дістала реальну можливість захистити свої права і свободи не лише на національному, а й на міжнародному рівні. В даному контексті важливе значення має ратифікація Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і у зв'язку з цим поширення на територію нашої держави юрисдикції Європейського суду з прав людини. Такий підхід ґрунтується на реальному підвищенні ефективності діяльності нашої держави в галузі захисту прав людини та схвалення цієї діяльності українським суспільством.

За даними Міністерства юстиції України станом на 1 січня 2012р. кількість звернень до Європейського Суду з прав людини про порушення Українською державою своїх конвенційних зобов'язань становить 10 750 (що становить 7% від загальної кількості справ, що знаходяться на розгляді в ЄСПЛ) [2]. Україна вже багато років посідає займає лідируючі позиції щодо кількості звернень до Євросуду (4-5 місце). Це свідчить про недосконалість національної судової системи і про те, що держава самостійно не може захистити порушене, невизнане або оспорюване право чи інтерес. Тому настільки важливо правильно визначити механізм звернення до Європейського суду для захисту порушеного права в міжнародному судовому органі.

Перш за все, слід зазначити, що Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод не є всеохоплюючим документом

в галузі прав людини і, зокрема, трудові права працівників, які визначені національним законодавством, нею не передбачені. Тому «оскаржити» рішення національного суду про відмову в задоволенні позову про поновлення на роботі з причини неврахування судом обставин справи буде неможливо, оскільки не відповідатиме предметному критерію компетенції Суду, який означає, що юрисдикція ЄСПЛ поширюється на справи про порушення прав, гарантованих Конвенцією та Протоколами до неї.

Другий важливий аспект полягає в тому, що Європейська конвенція захищає людину від неправомірних дій держави та її органів. Саме тому відповідачем по справі в Європейському суді є держава Україна, а не роботодавець, оскільки відповідно до ст. 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод саме держави, що підписали Конвенцію, зобов'язані не порушувати права та свободи, що визначені в Конвенції, а також контролювати, щоб і інші не порушували її [3].

Тим не менше, скарги, які випливають із трудових спорів, Європейським судом з прав людини розглянуто чимало. Ми можемо звертатися до Європейського суду з прав людини за захистом порушених трудових прав, в тому числі і вчителів, принаймні в контексті трьох статей Конвенції. Зокрема, в ст. 4 Конвенції йде мова про заборону рабства та примусової праці. При цьому термін «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється:

а) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення;

б) на будь-яку службу військового характеру або - у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, - службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби;

с) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю суспільства;

д) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків [3].

Очевидно, що якщо особу примушують до виконання робіт, які не передбачені трудовим договором та на які особа не давала згоди на добровільне виконання, це є порушенням даної статті Конвенції. У зв'язку з цим, кожен громадянин має право звернутися за захистом свого порушеного права до ЄСПЛ, якщо не зможе відновити порушене право

за допомогою внутрішніх національних засобів правового захисту, наприклад, не отримавши достатньої компенсації моральної шкоди за дане порушення трудових прав.

По-друге, справи про захист трудових прав розглядаються ЄСПЛ з точки зору дотримання (порушення) державою не трудових прав, а права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції) та права на мирне володіння майном (ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

При цьому розуміння права на справедливий судовий розгляд та визначення його складових частин знаходимо в практиці Європейського суду. Зокрема, з аналізу рішень ЄСПЛ доцільно виокремити такі основні європейські стандарти судочинства: доступність до суду; публічність розгляду справи; розгляд справи упродовж розумного строку; незалежність та безсторонність суду; рівність сторін та змагальність судового розгляду; здійснення правосуддя виключно судом; своєчасне виконання судового рішення.

В контексті порушення трудових прав громадян, однією із основних проблем національного судочинства є невиконання чи тривале виконання судового рішення, яке набрало законної сили. Крім того, проблемним залишається питання надмірної тривалості вирішення спорів у рамках судового розгляду. При цьому для встановлення розумності строку розгляду конкретної справи у національних судових органах Європейський Суд виробив у своїй практиці кілька взаємопов'язаних критеріїв: складність справи; поведінка заявника (тобто особи, яка звернулася до Європейського Суду); поведінка судових та інших державних органів; важливість предмету розгляду для заявника [4, с. 30-32].

І, відповідно, у випадку визнання ЄСПЛ того, що дійсно було порушено право на справедливий судовий розгляд, особа має право звернутися із заявою про перегляд судового рішення до Верховного Суду України в порядку, визначеному ст.ст. 354 – 358 Цивільного процесуального кодексу України з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом (п. 2 ч. 1 ст. 355 ЦПК України) [5]. А вже в компетенцію Верховного суду України входять повноваження щодо зміни рішення національного суду по суті шляхом скасування оскаржуваного рішення повністю або частково та прийняття нового судового рішення або направлення справи на новий розгляд до суду, який виніс оскаржуване рішення (ч. 3 ст. 360-4 ЦПК України).

І останнє, на що варто звернути увагу, це те, що в контексті поновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав у трудових правовідносинах є виплата заборгованості по заробітній платі. У цьому випадку при зверненні до Європейського суду з прав людини необхідно скаржитися на порушення права, передбаченого ст. 1 Протоколу № 1 До Конвенції – захист власності: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права» [6]. Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини щодо України, можна зробити висновок, що заробітна плата, не виплачена працівникові, визнається його майном, яким він має право мирно володіти. За змістом ст. 1 Протоколу № 1 заявлені в Суді вимоги розглядаються як власність, «якщо в достатній мірі встановлено, що ці вимоги можуть бути юридично реалізовані» [7, с.1128]. Тому визнання за працівником права на отримання заробітної плати означає утримання власності працівника. В даному випадку немає правового значення неотримання працівником цієї власності, Європейський суд зобов'язує визнавати власністю працівника і неотримані суми заробітної плати. У зв'язку з цим, він не тільки може вимагати індексації неотриманих сум, але і виплати відсотків за незаконне утримання своєї власності.

При подачі заяви до Європейського Суду, необхідно керуватися вимогами ст.ст. 34-35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3], правилами 45 і 47 Регламенту ЄСПЛ [8], зокрема:

1) заява повинна стосуватися обставин і фактів, що входять до компетенції ЄСПЛ *ratione materiae*, *ratione temporis*, *ratione loci* та *ratione personae*. Як уже згадувалося раніше у цій статті, особа може звернутися до ЄСПЛ лише щодо порушення тих прав, які передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (дотримання предметного критерію компетенції Суду). По-друге, заявник має право подати заяву тільки проти тієї держави, яка ратифікувала Конвенцію і відповідно визнала юрисдикцію ЄСПЛ (дотримання територіального критерію компетенції Суду). По-третє, особа із може звертатися до ЄСПЛ із заявою про порушення норм Конвенції державою-відповідачем тільки після набрання чинності Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод для держави-відповідача в справі (дотримання часового критерію компетенції Суду, стосовно України – це з 11 вересня 1998 р.). По-четверте, ЄСПЛ має повноваження розглядати скарги проти будь-якої держави-учасниці, подані іншими державами-учасницями або будь-якими особами, неурядовими організаціями або групами

осіб, що вважають себе потерпілими від порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї (дотримання суб'єктного критерію компетенції).

2) перед зверненням до Європейського суду з прав людини заявник повинен вичерпати всі ефективні національні засоби захисту. Надзвичайно важливо, щоб перед зверненням до Суду необхідно використати усі засоби судового захисту в державі, проти якої спрямована заява, які могли б призвести до усунення порушення, що є предметом оскарження; в протилежному випадку заявник має довести, що такі засоби захисту є неефективними. Це означає, що слід спочатку звернутися до національних судів, яким підсудна справа, включаючи відповідну вищу судову інстанцію, для захисту своїх трудових прав (в даному випадку Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ). Крім того, використовуючи належні засоби захисту, необхідно дотримуватись національних процесуальних правил, зокрема, передбачених законодавством строків. Не обов'язково використовувати позасудові засоби юридичного захисту або звертатися зі скаргами або заявами, наприклад, до парламенту, глави держави або уряду, міністра чи уповноваженого з прав людини, оскільки ці засоби захисту не вважаються такими, що необхідно використати перед зверненням до Суду.

3) заява повинна бути направлена до ЄСПЛ не пізніше шести місяців після винесення остаточного рішення національною установою. 6-місячний строк починає свій відлік з дня винесення остаточного рішення, тобто дата проведення відкритого засідання, де було проголошено дане рішення або дата, коли заявник дізнався про прийняте рішення. Якщо заявнику засоби захисту не були доступні або таких засобів захисту не існує, заява має бути подана протягом 6 місяців із дати порушення прав, гарантованих Конвенцією. Якщо неефективність того чи іншого засобу захисту стає очевидною для заявника після звернення до нього, то 6-місячний строк обчислюється з того часу, коли заявнику стало відомо про неефективність такого засобу.

4) заява має бути обгрунтованою та відповідати положенням Конвенції та Протоколів до неї. Багато заявників звертаються до Суду з проханням переглянути прийняті національними судами рішення, по-новому оцінити докази чи показання свідків, дати іншу кваліфікацію діям, зробити інше тлумачення національного права. У цьому випадку Європейський Суд з прав людини відхиляє заяву, так як Суд не буде розглядати можливі фактичні чи юридичні помилки, здійснені національними судами, які не потягли за собою порушень норм Конвенції. Суд не є вище стоячою судовою інстанцією по відношенню до націо-

нальних судів і не може скасовувати чи змінювати рішення, прийняті судами України.

5) звернення до Європейського суду з прав людини не повинно бути зловживанням правом на подання заяви. Це можливо у випадках, якщо аналіз заяви дозволяє зробити висновок, що вона переслідує іншу мету, ніж та, що передбачена Конвенцією (наприклад, з метою політичної пропаганди чи реклами); якщо заявник не реагує на численні звернення Суду щодо розгляду справи; якщо заявник образливо висловлюється на адресу Уряду-відповідача; якщо заява спрямована на уникнення кримінальної відповідальності.

6) заява не може бути анонімною. Суд не приймає таку заяву до розгляду, оскільки розгляд справи Судом має не абстрактний чи загальний характер, а Суд досліджує кожну справу у світлі її специфічних обставин. Тому заявник повинен надати про себе всю необхідну інформацію, якщо ж заявник не зробить цього, то Суд визнає заяву неприйнятною. Однак у виключних випадках може бути дозволено вказувати лише ініціали заявника, якщо це необхідно для забезпечення безпеки чи особистих прав (конфіденційність імені заявника).

7) заява не може порушувати питання, яке вже було розглянуте Страсбурзьким судом або вже подане на розгляд за іншою процедурою міжнародного розслідування чи врегулювання, якщо тільки вона не містить відповідної нової інформації.

8) якщо заявник не завдав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих конвенцією та протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті, а також за умови, що на цій підставі не може бути відхилена жодна справа, яку національний орган не розглянув належним чином (ст. 12 Протоколу № 14) [9].

Важливо розуміти, що ЄСПЛ у своєму рішенні тільки констатує факт порушення державою-відповідачем тієї чи іншої статті Конвенції. Суд не вказує, на відміну від рішень національних судів, що конкретно повинна зробити держава, щоб виправити ці порушення, в рішенні немає вказівок на те, що національний судовий орган повинен змінити судові рішення чи постановити нове, що держава повинна змінити національне законодавство тощо. Якщо ЄСПЛ прийнято рішення на користь заявника, то на державу покладається загальний обов'язок, що впливає з Конвенції, – відновити ситуацію, яка мала місце до порушення тих прав, які гарантовані Конвенцією, по відношенню до конкретного заявника, тобто застосувати міри індивідуального характеру. Також зважаючи на прецедентний характер рішень Європейського суду держава повинна

вжити і заходів загального характеру, а саме внести зміни в національне законодавство, в практику його застосування, які держава зазвичай також визначає самостійно. І нарешті, коли Суд присуджує заявникові справедливую сатисфакцію та виплату понесених нею витрат, то суми, які підлягають сплаті державою-відповідачем і рішення чітко вказуються. У 2010 та 2011 роках на виконання рішень Європейського суду по суті скарг з державного бюджету було сплачено 29 174 853,54 грн. та 25 021 734,79 грн. відповідно [10]. Порядок виконання рішень ЄСПЛ Україною регламентовано Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [11].

Таким чином, як свідчить практика, однією із основних проблем при зверненні громадян до системи національного правосуддя є розгляд справ у сфері трудових правовідносин. На жаль, ці звернення не гарантують поновлення порушених прав. Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини щодо України, можна зробити висновок, що причини порушення частіше за все полягають у недосконалому законодавстві нашої держави або в його практичному застосуванні державними органами та судовими інстанціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30 від 23.07.96. – Ст. 141.
2. Поточний розгляд справ Європейським судом з прав людини щодо України // Офіційний сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/35406>.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом № 11: ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 // Офіційний Вісник України. – 2006. – № 32 від 23.08.2006. – Ст. 2371.
4. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві: навчальний посібник / Комаров В.В., Сакара Н.Ю. –Х.: Нац. юрид. академія України, 2007. – 42 с.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41 від 08.10.2004. – Ст.492, Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 42 від 15.10.2004. – Ст. 492.
6. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом №11 :

- ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 // Офіційний Вісник України. – 2006. – № 32 від 23.08.2006. – Ст. 2372.
7. Миронов В.И. Трудовое право России: Учебник / В.И. Миронов. – М.: Упр. персоналом, 2005. – 1149 с.
8. Регламент Європейського суду з прав людини від 1.11.2003 р. (нова версія Регламенту суду, що набула чинності з 1 червня 2010 року доступна тільки англійською мовою) // Офіційний сайт української Гельсінської спілки з прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1156766943>.
9. Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: ратифіковано Законом України від 09.02.2006 р. // Офіційний Вісник України. – 2006. – № 32 від 23.08.2006. – Ст. 2378.
10. Інформація щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини у 2010-2011 роках // Офіційний сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/38823>.
11. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30 від 28.07.2006. – Ст. 260.
- Примітки.
1. З рішеннями Європейського суду з прав людини, винесеними проти України, можна ознайомитися на офіційному сайті Міністерства юстиції України: <http://www.minjust.gov.ua/0/38823>
2. З формуляром заяви можна ознайомитися на офіційному сайті Європейського суду з прав людини: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/238E6D02-1761-4821-8C8C-0A222B8E4D5B/0/UKR_PO_pack.pdf